

ULUSLARARASI
BEDİÜZZAMAN SEMPOZYUMU

— V —

**Rîsale-i Nur'a Göre
Kur'ân'ın İnsana Bakışı**

24-26 Eylül 2000 - İstanbul - TÜRKİYE

ISBN: 975-8719-04-1

Risale-i Nur'a Göre Kur'an'da Zaman, Tarih ve İnsan

Prof. Dr. Fikret Karcic*

Giriş

Bediüzzaman Said Nursi (1876-1960), 20. yüzyılda yaşayan ve İslamî tecdid için çaba sarfeden Müslüman alimler arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Ki, bu son asırdaki İslam alimleri, Müslüman dünyanın "eski düzenini" yerle bir eden modernitenin meydan okumasına karşı gerekli cevapları ortaya koymuşlar, çağdaş dönemin şartlarına uygun bir anlayışla İslam'ı yeniden yorumlamışlardır. Buradan hareketle bu alimlerin pek çoğu İslam'ın sosyal ve politik ölçülerine vurgu yapmışlar, ortaya çıkan dinî yenilikçi hareketleri belli bir mecraya yöneltmeye çalışmışlardır. Said Nursi de, aynı şekilde bireyler üzerine odaklanmış ve kendine has bir dinî yaklaşım sergilemiş, bunun bir ürünü olarak da bir iman hareketi ortaya koymuştur. Bu iman hareketinin en temel karakteristik özelliği, dinî şuura, yani imana vurgu yapmasıdır. Bu çizgiyle Said Nursi, Müslümanları bir politik düzenin üyeleri olmak yerine, birer fert ve toplumun birer üyesi olarak seferber etmiştir.¹

Bediüzzaman Said Nursi, Osmanlı'nın kurduğu İslami düzenin yıkıldığına şahid oldu ve yeni dönemde Müslümanların yeni bir düzene olan ihtiyacını realize etmek için harekete geçti. Zira "Kur'an'ı muhafaza eden surlar" yıkılmış, saldırılar doğrudan Allah'ın ayetlerine yöneltmişti. Bu tebliğimizde, Said Nursi'nin Kur'an mesajını halka mâledebilme görevini nasıl üzerine aldığına ve bunu nasıl yerine

* Prof. Dr. Fikret Karcic, Uluslar arası İslam Üniversitesi Öğretim Üyesi-MALEZYA

¹ Şerif Mardin, *Religion and Social Change in Modern Turkey: The Case of Bediüzzaman Said Nursi* (Albany: State University of New York, 1989), 102.

getirdiğine yer vereceğiz. Bu maksada yönelik olarak Said Nursi, *Risaleler* şeklinde eserler kaleme alma şeklindeki bir tarzı tercih etti ve bunların tamamını *Risale-i Nur* (Nur Mektupları) ismi altında bir araya getirdi. Temel özellikleri bakımından Risale-i Nur, "Kur'anî parıltıların Said Nursi'nin prizmasından çıkan birer yansımasıdır".² Risaleler, bir "yazıcı topluluğu" haline gelen talebeleri tarafından elle yazılmak suretiyle hızla çoğaltılıyor ve ülkenin dört bir yanına ulaştırılmaya çalışılıyordu. Bu topluluk, "her bir üyesi eline geçen risaleyi okuma ve içselleştirme gayretinde olan bir topluluktu."³

Said Nursi'nin din hakkındaki görüşlerini mercek altına aldığımızda, onun insana, insanın yaratılış sebebinde, tabiatına, dünya üzerindeki konumuna ve üzerine yüklenen vazifeye çok büyük önem atfettiğini görürüz. İnsanın tarihin derinliklerine demir atmış özelliğinden hareketle, Said Nursi'nin "İslamî benlik" üzerinde kurguladığı görüşlerinin önemli birer unsuru olarak insan ve tarihi gösterebiliriz. İşte bu yüzden bu tebliğimizin temel hareket noktası, tarih ve insan hakkındaki Kur'anî değerlendirmelerin Risale-i Nur prizmasından yansıyan görünümü olacaktır. Zaman anlayışına tekabül etmeksizin bir tarih anlayışı inşa edilemeyeceğinden hareketle, tarih ve insan karşılaştırması, zaman hakkındaki Kur'anî söylem üzerindeki değerlendirmelere öncelik verilecektir.

Zaman, tarih ve insan hakkındaki Kur'anî söylem, onun terminolojisi, kavramı ve yakından bağlantılı olan meseleleriyle birlikte göze çarpan unsurlar ortaya konulacaktır. Bu bağlamda, ilgili Kur'anî ayetlere, Risale-i Nur'dan pasajlara ve diğer Müslüman alimlerin eserlerine referansta bulunacağız. Zikrettiğimiz bu referans çerçevesi bizleri ele alacağımız konu hakkında kesin bir neticeye ulaştıracağı gibi, Said Nursi'nin bu temel konu üzerindeki yorumlarını uygun bir perspektiften ele almamızı sağlayacaktır.

Kur'an ayetlerinin tercümeleleri, Abdullah Yusuf Ali tarafından çevrilen "The Meaning of the Holy Qur'an" (Brentwood, Maryland; Aman Corporation, 1412/1992) isimli Kur'an mealinden alınmıştır. Risale-i Nur'dan yapılan referanslarda ise, Şükran Vahide tarafından İngilizce'ye tercüme edilen şu eserlerden yararlanılmıştır: *The Words* (İstanbul, Sözlük Neşriyat, 1992); *Letters* (İstanbul, Sözlük Neşriyat, 1994); *The Flashes Collection* (İstanbul, Sözlük Neşriyat, 1995)

Zaman ve İnsan

Zaman ve taşıdığı anlam, binlerce senedir insanlığın zihnini sürekli meşgul eden ve içinden çıkamadığı soruların ortaya çıkmasına sebep olan etkenlerdendir. Zaman mefhumu olmaksızın kainatın ve insanın kaynağı anlaşılabilir ve tarih an-

² Hamid Algar, "Said Nursi and the Risale-i Nur: An Aspect of Islam in Contemporary Turkey" in *Islamic Perspectives: Studies in Honour of Mawlana Sayyid Abul A'la Mawdudi*, ed. Khurshid Ahmad and Zafar Ishaq Ansari (The Islamic Foundation UK and Saudi Publishing House Jeddah, 1979/1399), 326.

³ M. Hakan Yavuz, "Towards an Islamic Liberalism?: The Nurcu Movement and Fethullah Gulen", *Middle East Journal*, 53 (1999), 4:590.

layışı inşa edilemez. Zamanın sırları üzerinde yapılan incelemeler, kaçınılmaz bir sonun (kıyametin) varlığı ve bununla birlikte onun sadece Allah'ın bilebileceği mesele olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Buradan hareketle bizler "Görülen Ayet" olan kainattan neler anlayabileceğimizi buluruz.

Kur'an-ı Kerim'de iki sure vardır ki, bunların isimleri zaman mefhumuyla bağlantılıdır; Dehr Suresi ve Asr Suresi. Dehr Suresi'nin diğer ismi İnsan Suresidir. Aynı surenin taşıdığı bu iki isim, iki kavramın arasındaki bağlantıya çok ilginç bir şekilde işaret eder.

Kur'anî terminolojide zamanı ifade için kullanılan kavramlar çok geniş bir yelpaze teşkil eder.⁴ Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Asr (yüzyıl, öğleden sonraki vakit), "**Asra yemin olsun ki**" (Asr Suresi, 1) ayetinde zikredilir.

Dehr (uzun bir zaman dilimi) kelimesi, Dehr suresinde zikredilmiştir. Bir başka surede ise dalâlete sapmış insanların zamanı nasıl ilahlaştırdığını ifade için kullanılan bir kavramdır. "**Dediler ki; Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman (dehr) helak eder**" (Câsiye Suresi, 24)

Vakt, (zamanın belirli bir dilimi) Hicr Suresi 37 ve 38. ayetlerde şöyle ifade edilmiştir: "**Allah; Sen bilinen bir vakte kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin, buyurdu.**" Aynı kökten türeyen kelimelerden olan "Mevkût" (belirli bir zaman) Nisa Suresi 103. ayette, "Mikat" (tayin edilmiş zaman) kelimesi ise A'raf Suresi 142, 143 ve 155. ayetlerde zikredilmiştir.

Hîn (ne zaman ki, iken, vakit) kelimesine bir örnek şu ayette geçer: "**...Bunun üzerine; bir kısmınız diğerine düşman olarak inin, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana (hîn) kadar yaşamak vardır, dedik**". (Bakara Suresi, 36)

Yevm (bir gün, bir zaman dilimi), Sebe Suresi 30. ayet, Kasas Suresi 41. ayet, Sâffat Suresi 20, Fatıha Suresi 4. ayette Kıyamet günü, Haşir günü ve Ahiret günü gibi anlamlarda zikredilmiştir. Devir manasında ise, göklerin ve dünyanın yaratılışının anlatıldığı A'raf Suresi 54. ayet, Furkan Suresi 59. ve Hüd Suresi 7. ayette zikredilmiştir.

Sa'a (an, saat, zaman), dönem manasında şu Kur'anî uyarıda ifade edilmiştir: "**Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an (saat) geri kalırlar, ne de bir an (saat) ileri gidebilirler**" (A'raf Suresi, 34). İkinci mana olan saat ise Kıyamet günü ve Mahşer gününün tarif edildiği Rum Suresi 12. ayette şöyle zikredilir: "**Kıyametin kopacağı gün, günahkarlar susacaktır.**"

⁴ Bakınız: Hana E. Kasis, A Concordance of the Quran (Berkeley-LosAngeles-London: University of California Pres, 1982); İbrahim Al-Aki, Al-Zaman fi al-fikr al-Eslami (Beyrut: Dar al-Muntakab al-Arabi, 1993), 58-62.

Müddet (bir zaman dilimi, bir vakit) kelimesi, Tevbe Suresi 4. ayette şöyle zikredilir: “...Onların anlaşmalarını, süreleri (müddeti) bitinceye kadar tamamlayınız...”

Emed (devre, zaman dilimi) kelimesi, Ahiret gününün tarif edildiği Âl-i İmran Suresi 30. ayette şöyle tarif edilir: “Herkesin iyilik olarak yaptıklarını da, kötülük olarak yaptıklarını da karşısında hazır bulunduğu günde isteyecek ki, kötülükleri ile kendisi arasında uzun bir mesafe bulunsun...”

Hukûb-Ahkâb (uzun bir zaman dilimi, uzun yıllar) kelimeleri şu ayette zikredilir: “Azgınlık orada uzun bir zaman kalırlar...”

El-ân (şimdi, şimdiki zaman) kelimesi şu ayette zikredilir: “Kötülükleri yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çattınca ‘ben şimdi (el-ân) tevbe ettim’ diyenler ile kafir olarak ölenler için tevbe yoktur...” (Nisa Suresi, 18)

Sermed (süreklili zaman) kelimesi Kasas Suresi 72. ayette şöyle zikredilir: “De ki; Söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde gündüzü ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah’tan başka istirahat edeceğiniz geceyi size getirecek ilah kimdir?”

Ecel (zaman dilimi, sınırlı süre) kelimesi A’raf Suresi 34. ayette şöyle ifade edilir: “Her ümmetin bir eceli vardır.”

Kur’an’da “zaman” kelimesinin geçmiyor oluşu dikkat çekici bir noktadır. Bu kelimenin lügat manası, “kısa veya uzun bir vakit dilimini ifade eden bir isimdir” (ismun li-kalîlü’l-vakti ve kesîrihî)⁵ şeklinde ifade edilmiştir. Bu kelime, Müslüman alimlerin teknik lügatlerinde yerini almış, ancak her alimin zaman meselesine yaklaşımlarını ve ortaya koydukları disiplini yansıtır şekilde manalar vermişlerdir. Bununla birlikte zaman kavramını kullanırken değişmeyen sabit bir unsur vardır ki, o da bu kelimenin mekanla olan ilişkisidir.

Zaman hakkındaki Kur’anî hitabın farklı lügat manalarını sergilemesi, sadece Kur’anî tarzın ana karakteristiğini değil, aynı zamanda bu vakianın tabiatını da yansıtır. Zamanla ilgili olarak Kur’an, sadece zamanın özü ve orijini hakkındaki sorulara atıfta bulunmaz.⁶ Kur’an-ı Kerim farklı zaman türlerine de işaret eder. İnsan için önemli olması hasebiyle belli bir zaman türü üzerine vurgu yapar. Bu açıdan zaman insan için güneşin ve ayın hareketleriyle belirlenmiş bir mefhumdur. Bu zaman türü, ibadetlerin ifa edilmesi, insanın asıl görevinin yerine getirilmesi, faaliyetlerini, işlerini sürdürebilmesi, insan toplumlarının organizasyon ve fonksiyonlarının gerçekleştirilebilmesi için çok önemlidir. Zamanın realitesi çerçevesinde yöneltilen soruya bir cevap arama işlemi çok zor olsa da asla yasaklanmamıştır.

⁵ İbn Manzur, *Lisan al-Arab* (Matbaa Bulaq, 1300 Hb), 17:60

⁶ Bakınız: Hilmi Abd al-Mun'im Sabir, *Al-Waqt li al-Islam* (Kahire: Al-Mu'assasa al-Arabiya al-Haditha, 1988), 43.

Zaman hakkındaki Kur'anî ifade ve terminolojiden hareketle Müslüman alimler farklı tür ve farklı özelliklerde zamanın bulunduğu sonucuna varmışlardır. Onların yaptıkları tasnifler farklı farklıdır.⁷ Fakat, iki tür zaman üzerinde yoğunlaşmışlardır:

1) Dünyevî zaman.

2) Metafizik zaman.⁸

Dünyevî zaman (ez-Zamanü'd-Dünyevî), özel zaman veya fiziksel zaman olarak da bilinir ve uzaydaki cisimlerin (gezegenler ve yıldızların) hareketleriyle belirlenen bir zamandır. İnsanın hayatı bu tür zamanla ölçülür. İbadetlerin bir çoğu bu zamanla ilişkilidir ve Kıyamet Günü de böyle bir zaman mefhumu üzerine kuruludur. Kur'an bu tür zaman üzerinde vurgu yapmıştır. İnsan için bu zaman geçmiş, şimdi ve gelecek olarak farklı şekillerde geçerlidir. Kur'an insana geçmişi iyi öğrenmesini, şimdiki zamanı en verimli şekilde değerlendirmesini ve gelecek için ümitvar olmasını tavsiye eder. (Nisa Suresi, 123)

Bu dünyevî zaman içinde, zaman üzerinde gerçekleşen kişisel tecrübelerden kaynaklanan bir vakia vardır. Bu vakia, bazı alimler tarafından "Psikolojik Zaman" (ez-Zamanü'n-Nafsî), bazı alimler tarafından "Genişleyen Zaman" veya "Varoluşsal Zaman" olarak isimlendirilmiştir. Bu ifadeler, zaman hakkındaki tecrübelerin kişiden kişiye değiştiğinin bir göstergesidir. Örneğin, tehlike anında elde edilen bir tecrübeye göre o zaman dilimi belki bir yıl kadar uzun gelir. Ama mutluluk içinde yaşanan bir yıl, belki bir dakika kadar kısa hissedilir. Bu vakianın göstergeleri veya bu zaman türü pek çok Kur'an ayetinde bulunmaktadır. Tevbe Suresi 118. ayetinde olduğu gibi.

Dünyevî zamanın tam tersi metafizik zamandır (ez-Zamanü'l-Gaybî). Bu zaman türü göklerin ve yerin yaratılışından önce de vardı. Aynı zamanda bunlar yok olunca da varlığını devam ettirecektir. Literatürde bu zaman türünü ifade için "Yaratılış Öncesi Zaman", "Eskatolojik Zaman" ve "İlahî Zaman" tanımlamaları kullanılır. Bu zaman türü temel olarak şunları içerir:

Arşın ve suyun zamanı (ez-Zamanü'l-Arşî), yerin ve göklerin yaratıldığı periyod (Zamanü'l-Halku's-Semâvâtî ve'l-Ard), Meleklerin ve Ruh'un (Hz. Cebrail'in) yükseldiği zaman (Zamanü'l-Urûc) ve Ahiret zamanı (Zamanü'l-Âhire).

İnsan bu zaman türlerini ölçme imkanına sahip değildir. Çünkü bu zamanların ölçü birimi, dünyevî zamandan çok farklıdır.

"Melekler ve Ruh (Cebrail) oraya miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar." (Meâric Suresi, 4)

⁷ A.g.e.; İrfan A. Omar, "The Islamic Concept of Time (lessness)", 6.

⁸ Kur'an'da iki tür zamanın olduğuna dair açıklamalar Hilmi Abd Al-Munim Sabir'in *Al-Waqt fi al-Islam* isimli eserinde yer almaktadır.

“Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra sizin sayageldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O'nun nezdine çıkar.” (Secde Suresi, 5)

Metafizik zaman, Allah tarafından yaratılan diğer zamanlar gibi yine O'nun tarafından yaratılmıştır.

Zamanın realitesi ve tabiatı üzerindeki değerlendirmeler Müslüman ilahiyatçılar, filozoflar, mutasavvıflar, fakihler ve tarihçilerin telif ettikleri eserlerde yer almaktadır.

Örneğin ilahiyatçılar Allah'ın Yaratıcı Kudreti, İlmi, İradesi ve Dilemesiyle zaman, zamanın sonu ve eskatoloji arasındaki ilişkiyi değerlendirmişlerdir. Zaman hakkındaki teolojik tanımlamaya bir örnek olarak verebileceğimiz el-Taftazanî'nin (1322-1389) Akaidü'n-Neseff isimli eserinde şu yoruma yer verilir:

“Zaman, başlangıcı olan şeyler için tabir edilir. Başlangıcı olan şey ise belli ölçülere bağlıdır...Allah ise bütün ölçü ve sınırlamaların ötesindedir.”⁹

Filozoflar da aynı şekilde zamanın ne olduğuna, bunun bir varlığa, bir başlangıç ve sona sahip olup olmadığına dair gelen soruları cevaplandırmaya çalışmışlardır.¹⁰ Örneğin, Müslüman filozof Muhammed İbn Zekeriyya el-Razi (865-923) iki tür zamanın olduğu görüşündedir; Mutlak zaman, mahsur zaman.

“Mutlak olan zaman, süreklidir ve daimidir. Bu zaman sonsuzdur ve ebediyete uzanır. Belirlenmiş ve sınırları çizilmiş zaman ise gökyüzündeki kürelerin hareketlerinden, güneş ve yıldızların belli bir rotayı takip etmelerinden meydana gelir. Eğer bu ikisi arasını ayırabilir ve sonsuzluğun hareketini hayal edebilirsen, mutlak zamanı da tasavvur edebilirsin. Fakat, eğer kürelerin hareketlerini göz önünde tutarsan, sen zamana belli bir sınır çiziyorsun demektir.”¹¹

Mutasavvıflar, vaktin veya zaman-ı halin öneminden hareketle zamanın realitesiyle çokça ilgilenmişlerdir. Zira Allah'a ulaşmak için kat' edilmesi gerekli sufi yolun önemli unsurlarından birisi zamandır. Zamanla ilgili ilk soruya cevap olacak şekilde İbn Arabî'nin (1165-1240) ifadesi önemli bir örnektir; “Kıdemle (ezeliyetle) Allah arasındaki ilişki, zamanla bizim aramızdaki ilişki gibidir.”¹² Vakit kavramı hakkındaki Sûfî anlayışa bir örnek olarak Ebu Nasr el-Sırâc el-Tûsî'nin (Ö. 988) şu görüşüne yer verebiliriz:

“Vakit, iki nefes alışverişi veya iki düşünce arasındaki zamandır.”¹³

Müslüman fıkıh alimleri, insanların ibadetlerini yerine getirme, haklarını elde etme ve koruma, görevlerini ifa etme gibi faaliyetlerle bağlantılı önemli bir faktör

⁹ L.A. Goodman'ın "Time in Islam" isimli eserinden naklen, *Asian Philosophy*, 2:1(1997), 17.

¹⁰ İbn Sina, Muhammed İbn Zekeriyya al-Razi ve Al-Maarri'nin bu konudaki görüşleri için bakınız: İbrahim al-Ati, *Al-Zaman li al-fikr al-Islami*, 95-158.

¹¹ Munazarat al-Raziyan, L.E. Goodman'ın *Time in Islam* isimli eserinden naklen, s. 12.

¹² Franz Rosenthal, "The 'Time' of Muslim Historians and Muslim Mystics", 29.

¹³ A.g.e.

olarak zamanı ele almışlardır. Bu yaklaşımı takip ederek, fukaha, dünyevi zamanla ilgilenmişlerdir. Zamanla ilgili olarak onların kullandıkları literatürde sözlük manasıyla zaman, ecel, müddet ve vakit gibi kelimeler yer alır ve bunlar sıklıkla kullanılır.¹⁴ İbadetlerin pek çoğu (namaz, oruç, hac, zekat, fitre gibi) hep spesifik vakitle bağlantılıdır. İbadetler için tayin edilen spesifik zaman, Allah'ın emirlerine riayet etmek suretiyle O'nunla olan bağlantının yenilediği vakit manasını taşır.¹⁵

Şahıslar hukukunda zaman, taahhüt, nafaka işlemleri, şahitlik, hakları elde etme ve koruma hususları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ceza hukukunda, zamana (dehre) lanet etmeye yönelik önemli bir yasak vardır. Bu yasak Ebu Hureyre tarafından nakledilen meşhur bir hadis-i şerifin üzerine kuruludur: "**Zamana (dehre) lanet etmeyin. Çünkü onu Allah yaratmıştır.**"¹⁶ Gerçekte, İslam'dan önce Araplar hoşlarına gitmeyen bir iş vuku bulduğunda zamana (dehre) lanet okurlardı. Zikrettiğimiz hadis-i şerifle insanlara her şeyin ve her olayın Yaratıcısı Allah olduğu hatırlatılmaktadır. Zaman, O'nun yarattığı şeylerden sadece birisidir. Buradan hareketle, kaderin veya zamanın ayıplanması, Allah'ın ayıplanması demek olacaktır.

Netice olarak, tarihçilere göre zaman, insanlıkla doğrudan alakalı olaylar için bir iskelet özelliğini taşır. Onlara göre zaman aynı zamanda geçmişin ve onun yansımalarının organize edilmesi için önemli bir kriterdir.¹⁷ Örneğin Ebu Cafer Muhammed İbn Cerir et-Taberî (839-923) bu konuda şöyle der:

"Zaman, gece ve gündüzün saatlerini ölçmek için kullanılan bir isimdir. Zamanın uzun ve kısa olmak üzere iki derecesinin olduğu söylenebilir...Saatler gece ve gündüzün vakti, güneşin ve ayın kendi yörüngelerinde hareketlerinin ölçülmesi için kullanılır...Bu cisimler ise sonradan yaratılmışlardır ve bunların bir başlangıçları, bir hareket noktaları vardır...Allah, bu cisimleri, yani ay ve güneşi yaratmadan önce, gece ve gündüz, saat ve dakika gibi kavramlar yoktu...Gece ve gündüz, güneş ve ayın peşpeşe gelmeleriyle ortaya çıkar; Saat ve zaman ise bunları ölçmede kullanılan birer birimdir."¹⁸

Tarihçi et-Taberî'ye göre fiziki zaman yaşadığımız dünyayla bağlantılıdır ve bu yolla tarih meydana gelir.

Müslüman alimlerin zaman konusundaki farklı yaklaşımlarını zengin bir spektrumla gösterdikten ve Kur'anî hitabın bu konudaki yorumlarını aktardıktan sonra, konu hakkındaki Said Nursi'nin yorumlarına eğileceğiz. Said Nursi'nin zaman konusunda ortaya koyduğu görüşleri ve bu konuda kullandığı terminolojiyi bütün yönleriyle ele almaya çalışacağız.

¹⁴ *Al-Mawsu'a Fiqhiyya*, Al-Kuwayt: Wizarat al-aeq'at wa al-shu'un al-Islamiyya, 1992, 24:5

¹⁵ Bakınız: James R. Lewis, "Sacred Space and Time in Islam", *Studies in Islam*, 19:1-2 (1982), 173.

¹⁶ *Sahih Muslim* 4/1 763

¹⁷ Franz Rosenthal, "The 'Time' of Muslim Historians and Muslim Mystics", 20.

¹⁸ *The History of al-Tabari*, tr. Franz Rosenthal (State University of New York Press, 1989), 171, 186, 298 vb.

Said Nursi zamanın manasını, diğer bazı meselelerle birlikte, yaratılışın müzakere edildiği 14. Söz'de, İlahî takdirin (kader) ele alındığı 26. Söz'de, Allah'ın Baki oluşunun anlatıldığı 3. Şua'da incelemiştir.

Bahsedilen bu konular genellikle mütekellimûn (kelâm alimleri) ve muta-savvıflar tarafından zaman kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Buna karşılık aynı konu filozoflar, fıkıh alimleri ve kronolojist tarihçiler tarafından bu bağlamda değerlendirilmemiştir.

Zaman ve zamanla ilgili kavramları ifade eden Kur'an ayetlerini yorumlarken Said Nursi şu sözcükleri kullanır: Zaman, ezel, tarih, mazi (geçmiş zaman), hâl (şimdiki zaman) ve istikbal (gelecek zaman).

Said Nursi Risale-i Nur'da, zamanın gerçekliği konusuna işaret eder. Bu dünyevî zamanın ve bu zamanın varlıklar ve dünya üzerindeki eşya üzerindeki etkisi üzerinde durur. Said Nursi'nin zamanın realitesi hakkındaki yaklaşımlarını ele alırken, biz konuya Kur'anî kozmoloji noktasından yaklaşıcağız.

Kur'an'a göre, Kâinat iki kısma ayrılır: Görülen ve görülmeyen kâinat

"De ki: Ey gökleri ve yeri Yaratan, gizliyi de aşıkarı da bilen Allah! Kullarının arasında, ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak sen vereceksin." (Zümer Suresi, 46)

Kainatın "alemü'l-gayb" (görülmeyen alem) ve "alemü's-şühûd" (görülebilin alem) şeklinde ikiye ayrılması sadece insanın açısından söz konusudur. Allah için "görülmeyen" (gayb) bir şey yoktur. Bu noktadan hareketle Said Nursi bazı görüşler ortaya koyar. O, İlahî ilme göre bütün her şey ve olay Kâtib-i Ezeli'nin kudret kalemi tarafından varlık alemine geçmeden önce yazılmıştır. Her şeyin başlangıcı ve gelecekte başına gelecek olan olaylar alemü'l-gaybda İmam-ı Mübîn'de düzenlenmiştir. Bu, Allah'ın ilminin ve emrinin bir yönünü ifade eder ve İlahî Takdirce yazılan bir defterdir.¹⁹ (Bakınız: Yasin Suresi, 12) Her şeyin başlangıcı ve geleceği Kitab-ı Mübîn'de kayıtlıdır. Bunlar alem-i şahadette ve hâlde (şimdiki zamanda) ortaya çıkar. Kitab-ı Mübîn, irade-i İlahiye ve kudret-i İlahiye'nin kitabıdır. Kudret-i İlahiye, "Levh ü Mahv ve İsbat" olarak bilinen ve zerrelere kadar her şeyin nasıl harekete geçeceğinin belirlendiği bu Levhadaki olayları vakti gelince yaratır.

Bu Levha, değişken bir defter özelliğindedir. Her şeyin kesin olarak belirlendiği ve değişmez olan Levh-i Mahfuz'da yazılı olma veya olmaması doğrultusunda, bütün bilgiler gerektiğinde yazılır veya silinir. Hadiselerin yazılması ve silinmesi ölüm ve hayat, varlık ve tahrip şekillerinde tezahür eder. Ve bu zaman gerçeği "Evet, herşeyin bir hakikati olduğu gibi, zaman dediğimiz, kâinata cereyan eden bir nehr-i azîmin hakikati dahi, Levh-i Mahv-İsbat'taki kitabet-i kudretin sayfası ve

¹⁹ Said Nursi, Kaynaklı İndeksli Lügatli Risale-i Nur Külliyyatı (RNK), İstanbul-1996. C. 1, s. 361-362.

mürekkebi hükmündedir.”²⁰ Bu açıklamayı Said Nursi, “Lâ ya'lemü'lgaybe illallah” (gaybı Allah'tan başkası bilemez) şeklinde sona erdirir.

Bir başka risalesinde Said Nursi “zaman nehri” kavramı hakkında şu ayrıntıya girer.

“Şu mahlûkat, izn-i İlâhî ile, zaman nehrinde mütemediyen akıyor, âlem-i gaybdan gönderiliyor, âlem-i şهادette vücud-u zâhirî giydiriliyor, sonra âlem-i gayba muntazaman yağıyor, iniyor. Ve emr-i Rabbânî ile, mütemediyen istikbalden gelip hale uğrayarak teneffüs eder, maziye dökülür.

İşte şu mahlûkatın şu seyelânı, gayet hakîmâne, rahmet ve ihsan dairesinde; ve şu seyeranı, gayet alîmâne, hikmet ve intizam dairesinde; ve şu cereyanı, gayet rahîmâne, şefkat ve mizan dairesinde, baştan aşağıya kadar hikmetlerle, maslahatlarla, neticelerle ve gayelerle yapıyor. Demek, bir Kadîr-i Zülcelâl, bir Hakîm-i Zülkemal, mütemediyen tavaif-i mevcudatı ve her taife içindeki cüz'iyatı ve o taifelerden teşekkül eden âlemleri, kudretiyle hayat verip tavzif eder, sonra hikmetiyle terhis edip mevte mazhar eder, âlem-i gayba gönderir, daire-i kudretten, daire-i ilme çevirir.”²¹

Said Nursi'nin, zamanın metafizik gerçeği hakkındaki yorumların yer aldığı bir risalesinde geçmiş ve geleceğin Gayb alemine, hâlin (şimdiki zamanın) ise Şühud alemine ait olduğu ifade edilir. Bu bağlamda istikbalin şimdiki zamana doğru geldiğini ve buraya uğradıktan sonra geçmiş zamana gittiğini söyler. Geçmiş ve geleceği belli bir çerçevede konumlandırmakla, Kur'an'ın insanî perspektife göre olmuş, olan veya olacak hadiseler için hem mazi, hem de muzari sigasının kullanılmasındaki bazı hakikatler kavranabilir. Kıyamet günü, Haşir günü ve Hesap günüyle ilgili anlatımlarda kullanılan fiil sigaları gibi.²² (Tekvir Suresi, İnfitar Suresi, İnşikak Suresi, Mürselat Suresi, Nebe Suresi ve Abese Suresi bu kullanımlar için ilginç örnekleri ihtiva eder.)

Dünyevî zamanı değerlendirirken Said Nursi şöyle der:

“İşte, nasıl elimizdeki saat, sureten sabit görünüyor; fakat içindeki çarkların hareketıyla, daimî içinde bir zelzele ve âlet ve çarklarının iztrapları vardır. Aynen onun gibi, kudret-i İlâhiyenin bir saat-i kübrâsı olan şu dünya, zâhirî sabitiyetiyle beraber, daimî zelzele ve tağayyürde, fenâ ve zevalde yuvarlanıyor. Evet, dünyaya zaman girdiği için, gece ve gündüz, o saat-i kübrânın saniyelerini sayan iki başlı bir mil hükmündedir. Sene, o saatin dakikalarını sayan bir ibre vaziyetindedir. Asır ise, o saatin saatlerini tâdât eden bir iğnedir. İşte, zaman, dünyayı emvâc-ı zeval üstüne atar. Bütün mazi ve istikbali ademe verip yalnız zaman-ı hazrı vücuda bıraktır.”²³

Said Nursi'in geçmiş zamana getirdiği yorum ise şöyledir:

²⁰ RNK, C. 1, s. 362.

²¹ RNK, C. 1, s. 457.

²² Bakınız: Jacques Berque, “The Expression of Historicity in the Koran”, 74.

²³ RNK, C. 1, s. 199.

"Evet, zaman-ı hazırdan, ta iptida-i hilkat-i âleme kadar olan zaman-ı mazi, umumen vukuattır. Vücuda gelmiş herbir günü, herbir senesi, herbir asrı birer satırdır, birer sayfadır, birer kitaptır ki, kalem-i kader ile tersim edilmiştir; dest-i kudret, mucizât-ı âyâtını onlarda kemâl-i hikmet ve intizamla yazmıştır." ²⁴

Zaman varlıkların ve eşyanın bu alemdeki serüvenlerini farklı şekilde etkiler. Said Nursi'ye göre söz konusu etkiyle, insanın ve içinde yaşadığı dünyanın sürekli yenilenmesi sağlanır. Buradan hareketle insanın devamlı olarak imanını yenileme ihtiyacında olduğu sonucuna ulaşır. Bu ise "İmanınızı Lâ ilâhe illallah ile sürekli yenileyin" hadis-i şerifinin manasını anlamamıza yardımcı olur.

Said Nursi buradan hareketle, insanın bir çok şahsiyetten meydana geldiğini söyler. Zira insanın herbir ferdinin mânen çok efradı var. Ömrünün seneleri adedince, belki günleri adedince, belki saatleri adedince birer ferd-i âhar sayılır. Çünkü, zaman altına girdiği için, o ferd-i vahid bir model hükmüne geçer, hergün bir ferd-i âhar şeklini giyer.²⁵

Buna paralel olarak insanın içinde yaşadığı dünya da sürekli değişim halindedir. Biri gider, yerine bir başkası gelir. Bu durumda iman hem dünyanın, hem insan hayatının nuru olmaktadır. Lâ ilâhe illallah ise bu nuru yakan bir elektrik düğmesini andırır.

Buradan hareketle bu her an değişebilen ve gelip geçici olan alem ile asla değişmeyen ve zaman üstü olan bu nur arasında bir bağın olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Zamanın dünya üzerindeki etkisiyle ilgili Said Nursi'nin bir başka yorumu şöyledir:

"Nasıl ki saatin saniyelerini sayan dairesi, dakikayı ve saati ve günleri sayan daireleri zâhiren birbirine benzer, fakat sür'atte birbirine muhaliftir. Öyle de, insandaki cisim, nefis, kalb, ruh daireleri öyle mütefavittir. Meselâ, cismin bekası, hayatı, vücudu, bulunduğu bir gün, belki bir saat olduğu ve mazi ve müstakbeli mâdum ve meyyit bulunduğu halde, kalbin hazır günden çok gün evvel, çok gün sonraki zamana kadar daire-i vücudu ve hayatı geniştir. Ruhun hazır günden seneler evvel ve seneler sonraki bir daire-i azîme, daire-i hayatına ve vücuduna dahildir."²⁶

Zamanın, bir mağarada "Bir gün veya daha az bir zaman" kaldıklarını söyleyen Ashab-ı Kefî'e olan etkisi ile normalde onların kaldıkları üçyüz yıl ve ilave olarak dokuz yıllık süreye olan etkisi farklı farklıdır. Said Nursi bu olguya "Genişleyen zaman" şeklinde işaretle bulunur.

Said Nursi, Risale-i Nur'da zamanı metafizik ve dünyevî boyutlarla ele almıştır. Metafizik boyut üzerindeki değerlendirmelerini "Lâ ya'lemü'l-gaybe illallah"

²⁴ RNK, C. 1, s. 34.

²⁵ RNK, C. 1, s. 504.

²⁶ RNK, C. 1, s. 585.

hükmüyle neticelendirir. Ki, Müslüman alimlerce günümüze kadar dile getirilen bütün yorumlar bu ana hükmün altında toplanmıştır.

Zamanın dünyevî boyutunu değerlendirirken, Said Nursi, insan için özellikle şimdiki zamanın üzerine vurgu yapar. Çünkü, eğer insan şimdiki zamanı ihmal edecek olursa, elindeki fırsatları kaybedecek, zaman hiçliğe doğru gidecek ve bir daha onun eline geçmeyecektir. Diğer yandan, her zaman "Allah'ı sevmek, O'nu tanıma ve rızasına ulaşma" ihtimali ve imkanı her an vardır.

Tarih ve insan

Kur'an, Allah lafzını ve onun insan için yol göstericiliğini her fırsatta gözler önüne sermektedir. Aynı şekilde Kur'an, insanın varoluşunun bütün yönlerine, onun Yaratıcı ve diğer mahluklarla olan ilişkilerini ortaya koyar. Kur'an'ın bu şümulü özelliği onun içeriğinde, üslubunda ve mânâlarının kapsamında kendisini gösterir.

İşte burada bizler özellikle Kur'an'ın konulara şümulü yaklaşımı üzerinde duracağız. Said Nursi bu noktayı aşağıdaki ifadelerle yorumlamaktadır:

"Evet, insan ve insanın vazifesi, kâinat ve Hâlık-ı Kâinatın, arz ve semâvâtın, dünya ve âhiretin, mazi ve müstakbelin, ezel ve ebedin mebahis-i külliyelerini cem etmekle beraber, nutfeden halk etmek, tâ kabre girinceye kadar; yemek, yatmak âdâbından tut, tâ kaza ve kader meahaslerine kadar; altı gün hilkat-i âlemden tut,

وَالْمُرْسَلَاتِ ، وَالذَّارِيَاتِ
tâ (Mürselât Süresi, 1; Zâriyât Süresi, 1) kasemleriyle
işaret olunan rüzgârların esmesindeki vazifelerine kadar;

يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ
(Enfâl Süresi, 24)

وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ
(İnsan Süresi, 30)

işârâtıyla, insanın kalbine ve iradesine müdahalesinden tut, tâ

وَالسَّمَوَاتِ مَطْوِيَّاتٍ بِيَمِينِهِ
(Zümer Süresi, 67) yani bütün semâvâtı bir

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَجِيلٍ وَأَعْنَابٍ
kabzasında tutmasına kadar;

Yâsin Süresi, 34) zeminin çiçek ve üzüm ve hurmasından tut, tâ

أَذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا
(Zilzâl Süresi, 1) ile ifade ettiği hakikat-i acibeye

كَادِرًا; وَ السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ
kadar; ve semânın (Fussilet

Süresi, 11) hâletindeki vaziyetinden tut, tâ duhanla inşikakına ve yıldızlarının düşüp hadsiz fezada dağılmasına kadar; ve dünyanın imtihan için açılmasından, tâ

kapanmasına kadar; ve âhiretin birinci menzili olan kabirden, sonra berzahtan, haşirden, köprüden tut, tâ Cennete, tâ saadet-i ebediyeye kadar; mazi zamanının vukuatından, Hazret-i Âdem'in hilkat-i cesedinden, iki oğlunun kavgasından tâ tufana, tâ kavm-i Firavunun garkına, tâ ekser enbiyanın mühim hâdisâtına kadar; ve

أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ

(A'râf Sûresi, 172) işaret ettiği hadise-i ezeliyeden tut, tâ

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ * إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ

(Kiyamet Sûresi, 22-23) ifade ettiği

vakta-i ebediyeye kadar bütün mebhâhis-i esasiyeyi ve mühimmeyi öyle bir tarzda beyan eder ki, o beyan, bütün kâinatı bir saray gibi idare eden; ve dünyayı ve âhireti iki oda gibi açıp kapayan; ve zemin bir bahçe, ve semâ, misbahlarıyla süslendirilmiş bir dam gibi tasarruf eden; ve mazi ve müstakbel, bir gece ve gündüz gibi nazarına karşı hazır iki sayfa hükmünde temâşâ eden; ve ezel ve ebed, dün ve bugün gibi silsile-i suânâtın iki tarafı birleşmiş, ittisal peydâ etmiş bir surette, bir zaman-ı hazır gibi onlara bakan bir Zât-ı Zülcelâle yakışır bir tarz-ı beyandır.²⁷

Said Nursi'nin Kur'an'daki konular hakkındaki bu sözlerini, Kur'anî tarih anlayışının en önemli bir unsuru olarak görebiliriz. Tarih hakkındaki Kur'anî ifadeler, Ezel, yani dünyevî tarihin ötesinde, başlangıcı olmayan ve Ebed, yani esketoloji olarak iki ana kavram oluşturur.

Ezel, Allah'ın meleklerle yeryüzünde kendisine bir halife yaratacağını bildirmesiyle (Bakara Suresi, 30; En'am Suresi, 165) ve yaratılış öncesi bütün insan ruhlarının Allah'ın hakiki Rab olduğunu kabul etmeleriyle (En'am Suresi, 172) başlar. Bu tarih ötesi olaylar, dünyevî tarih olaylarının bir başlangıç aşaması olarak kabul edilmiştir.

Dünyevî tarih, "Allah'ın emirlerinin ve ayetlerinin tezahür etmesini sağlayan bir çerçeve ve insanlığın bu emir ve ayetleri kabul veya reddedeceği bir zemin"²⁸ olarak da yorumlanabilir. Bu periyot yaratılışla başlamıştır ve Kiyamet günü sona erecektir.

Ebed, Haşır günü, Hesap Günü ve "İnsanın Allah'a dönüşü" (Masîr, Rüc'a) kavramlarını da içine alır. Bu büyük olaylar tarih ötesi veya "supra-temporal" yani dünyevi zamanın ötesidir ve sadece insanî perspektiften "Geleceğin tarihi"²⁹ olarak görülebilir.

Bu tarih anlayışı, İslamî dünya görüşünün önemli bir yansımasıdır ve "Modern Batı perspektifiyle geleneksel İslamî dünya görüşünü birbirinden ayıran çok derin

²⁷ RNK, C. 1, s. 177.

²⁸ Jane Idlerman Smith an Yvonne Yazbeck Haddad, *The Islamic Understanding of Death and Resurrection* (Albany: State University of New York Press, 1981), 4.

²⁹ Bakınız: Abdoldjavad Falaturi, "Experience of Time and History in Islam", *We Believe in One God* içinde, editör; Annemarie Schimbel and Abdoldjavad Falaturi (London: Burns and Oates, 1979), 65; Mazheruddin Siddiqui, *The Qur'anic Concept of History* (Islamabad: Islamic Research Institute, 1993), 65.

uçurumlardan birisidir”³⁰ Modern Batı perspektife göre tarih, a) İnsan faaliyetlerinin geçmişte kalan kısmının toplamıdır. b) Şimdi üzerine hikaye ve anlatımları bina ettiğimiz olaylardır.³¹ “Geçmişte kalan insan faaliyetleri” sadece insanlığın dünyevî zamana ait olan hareketlerini kapsar.

Tarih kavramıyla ilgili elimizdeki bilgilere ilave olarak, Kur’an tarihi veya tarih ötesi olaylara yaklaşımda spesifik bir metod sunar. Tarih ötesi zaman Kur’anî ifadede yerini Ezel ve Ebed olarak almıştır ve bu dünyevî tarih, 1) Eski dönemlerde gelen peygamberlerin söylemleri, 2) Eski milletlerin söylemleri ve onların başlarına gelen hadiseler ve 3) Bizanslılar’ın savaşları (Rum Suresi) gibi daha sonradan gerçekleşen ve Peygamberî görevi aksettiren anlatımlar ile kendisini gösterir. Dünyevî tarihten hareketle, Kur’an, insanlığın tarihinden çeşitli sahneler ortaya koyar. Bu olaylar sadece belli bir topluluğun tarihi değildir.³² (Kur’anî anlatımın bu karakteristik özelliği, Müslüman tarihçilerin dünya tarihiyle ilgili yazdıkları eserlere büyük çaplı etkisi olmuştur.)

Kur’an, geçmişte olan olaylarla bağlantılı olarak iki ana noktayı hedeflemiştir: 1) Hak ve hakikati bildirme ve 2) Bir teşvikte bulunma (mev’iza).

“Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini tatmin ve teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana hakikatin bilgisi, mü’minlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir.” (Hûd Suresi, 120)

Geçmiş olaylarla ilgili Kur’anî anlatımda hakikatin ifadesi, daha önceki gelen hakikatlerin onaylanması (tasdiki) ve ayrıntılı olarak açıklama (tafsil) özellikleri bulunur. Bunlar “Geçmiş asırlarda yaşayanların destanları” (asâfiru’l-evvelin) şeklindeki hayali olaylar değildir. (En’am Suresi, 25; Enfal Suresi, 31; Nahl Suresi, 24; Mü’minun Suresi, 85; Furkan Suresi, 6 vb.)

Geçmişten alınacak ahlâkî dersler özellikle çok önemlidir. Buradan hareketle, anlatılan olaylardaki aktörler, yerler ve olayların meydana geliş anıyla ilgili ayrıntılı bilgiye Kur’an’da yer verilmemiştir. Örneğin, Ashâb-ı Kehf’e dair bahislerin geçtiği İbrahim Suresi’nde ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bir başka örnek, Yasin Suresi 20. ayettir. Kur’an şöyle anlatır: **“Derken şehrin öbür ucundan koşarak geldi. Ey kavmim, dedi. Bu elçilere uyun.”**³³

Kur’anî perspektife göre geçmiş zaman önemlidir. Çünkü orada gerçekleşen her şey, Allah’ın bir ayetidir.³⁴ Geçmiş zaman sadece tarihçileri ilgilendirmez. Herkes, “Dünya üzerinde seyahat etmeye, onların sonlarını (akıbetlerini) düşünüp ibret almaya, geçmiş milletleri tanımaya ve ‘O’nun zatından başka her şey yok

³⁰ Sachio Murata and William C. Chittick, *The Vision of Islam* (St. Paul, Minnesota: Paragon House, 1994), 321.

³¹ W. H. Walsh, *An Introduction to Philosophy of History* (Bristol: Thoemmes Press, 1992), 14.

³² Mazheruddin Siddiqui, *The Qur’anic Concept of History*, 65.

³³ Ahmad Mahmud Subhi, *Fi Falsafa al- Tarikh (Al- Iskandariyya: Dar al-Ma’rifa al- Jam’iyya*, 1995), 102.

³⁴ Sachio Murata and William C. Chittick, *The Vision of Islam*, 324.

olacaktır' (Kasas Suresi, 88) ayetinin hakikatini anlamaya" davet edilmiştir. Kur'anî mesajı değerlendirirken, Said Nursi şunları söyler:

"Evet, hergün, her zaman, herkes için bir âlem gider, taze bir âlemin kapısı kendine açılmasından, geçici herbir âlemini nurlandırmak için ihtiyaç ve iştiaqla *Lâ ilâhe illâllah* cümlesini bin defa tekrar ile o değişen perdelerin herbirisine *Lâ ilâhe illâllah*'i lâmba yaptığı gibi, öyle de, o kesretli, geçici perdeleri ve o tazelenen seyyar kâinatları karanlıklandırmamak ve âyine-i hayatında in'ikâs eden suretlerini çirkinleştirmemek ve lehinde şahit olabilen o misafir vaziyetleri aleyhine çevirmemek için, o cinayetlerin cezalarını ve Padişah-ı Ezelînin şiddetli ve inatlarını kıran tehditlerini, Kur'an'ı okumakla takdir etmek ve nefsinin tuğyanından kurtulmaya çalışmak hikmetiyle, Kur'an gayet mânidar tekrar eder."³⁵

Mazinin sürekli değişen yönünü ön plana çıkaran Kur'anî tarih görüşü, Said Nursi'nin belâgatli ve geniş hayal gücünü yansıtan ifadeleriyle yukarıdaki pasajda ayrıntılı olarak dile getirilmiştir.

Bu tarih görüşü, Kur'an'ın tarihi açıklamalar yaparken kullandığı dilde de kendini gösterir. Çok sıklıkla kullanılan terimlerden bazıları şunlardır:

Nebe' (başkası tarafından gizli kalmış bir şeyi muhataba bildirme), geçmiş olaylardan veya eskatoloji kapsamındaki hadiselerden bahsetme. İlk mânâya şu ayeti örnek verebiliriz: "**İman eden kavim için Musa ve Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek şekliyle nakledeceğiz.**" (Neml Suresi, 3)

Diğer mânâya verebileceğimiz bir örnek ise şu ayaftır: "**İnanıp inanmamakta ayrılığa düştükleri büyük haber mi?**" (Nebe Suresi, 2-3)

Hadis (bir şey hakkında konuşma). Kıyamet gününde gerçekleşen olayların açıklandığı Zilzal Suresinin 4. ayetinde şöyle buyrulur. "**İşte o gün yeryüzü Rabbinin ona bildirmesiyle bütün haberlerini anlatır.**"

Zikir (hatırlatma, tekrarlayarak anma) kelimesine örnek olarak şu ayeti verebiliriz; "**Âd kavminin kardeşini (Hûd'u) an.**" (Ahkaf Suresi, 21)

Kâssa (anlatım, sunum) kelimesi ile aynı kökten türeyen diğer kelimelere örnek ayetler verelim.

"**Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel şekilde anlatıyoruz (nakussu).**" (Yusuf Suresi, 3)

"**Sana anlattıklarımızı, daha önce Yahudi olanlara da haram kılmıştık...**" (Nahl Suresi, 118)

Bu kelimenin geçtiği diğer ayetler ise şöyledir; Mü'min Suresi, 78; Nisa Suresi, 164; Hûd Suresi, 120; Kehf Suresi, 13 ve Tâhâ Suresi, 99.

İbra (ibret, ders) kelimesi Yusuf Suresi 111. ayette şöyle zikredilir; "**Andolsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. Bu Kur'an uydurulabilecek bir söz değildir.**"

Kur'an, anlatımlarında geçmişteki olaylar için tarih kelimesini hiç kullanmamıştır. Bu kelime, hem tarih hem de tarihî işler (historiografi) anlamını taşır. Bu kelime ayrıca hicrî birinci yüzyılın ilk bölümlerinde Müslümanların lügatlerine girmiştir. Tarih kelimesinin etimolojisinin "Ayın hareketlerine göre meydana gelen her bir ayın göstergesi"³⁶ şeklinde tanımlanan orijinal mânânın izlerini taşıdığı söylenebilir. Bundan dolayıdır ki tarih, zamanın insanî ölçülerle belirlenmesiyle bağlantılıdır.

Sonuç olarak tarih hakkındaki Kur'anî ifadeler üzerinde yaptığımız analizler bizleri tarihin taşıdığı anlamları keşfetme noktasına getirmiştir. Buradan hareketle tarihin mânâsına, tarihten kastedilen maksat, onun taşıdığı değer ve önem açısından bakılmalıdır.

Tarihin amacı, "tarihi sürecin sonunda veya bu sonun ardında belirlenmiş veya tespit edilmiş bazı neticeleri keşfedebilme"³⁷ olarak ifade edilebilir. Bu tanım, tarihin sadece geçmişteki ve şimdiki zamandaki olayları değil, gelecekteki olayları da aynı şekilde kapsamı içine aldığı gösterir. Tarihin bu amacından hareketle sadece bir tek varlığın, tarihin dışında ve ötesinde olduğunu buluruz. Bu varlık Allah'tır. İnsanlığın varlığı ise tarihin mânâsından ayrı olduğunda bir değer ifade etmez.

Kur'an'a göre, göklerin ve yerin, hayatın ve ölümün yaratılış sebebi, insanların imtihan edilmesidir (belâ, fitne).

"O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı hususunda sizleri imtihan etmek için Arş'ı su üzerinde iken gökleri ve yeri altı günde yaratandır..." (Hüd Suresi, 7)

"O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır..." (Mülk Suresi, 2)

Fertler tıpkı milletler gibi farklı şekillerde imtihana tabi tutulmaktadır. Zenginlik, güç, acı ve ızdırap, çeşitli olaylar, nesnelere ve imkanlar gibi unsurlar bu imtihanın araçlarıdır.³⁸ Said Nursî, tarihin amacını aşağıdaki ifadelerle şöyle yorumlar:

"*Hakîm-i Ezelî, inâyet-i sermediye ve hikmet-i ezeliyenin iktizasıyla, şu dünyayı, tecrübeye mahal ve imtihana meydan ve Esmâ-i Hüsnâsına ayna ve kalem-i kader ve kudretine sayfa olmak için yaratmış. Ve tecrübe ve imtihan ise, neşvünemâya sebeptir. O neşvünemâ ise, istidatların inkişafına sebeptir. O inkişaf ise, kabiliyetlerin tezahürüne sebeptir. O kabiliyetlerin tezahürü ise, hakaik-i nisbiyenin zuhuruna sebeptir. Hakaik-i nisbiyenin zuhuru ise, Sâni-i Zülcelâlin Esmâ-i Hüsnâsının nukuş-u tecelliyâtını göstermesine ve kâinatı mektubat-ı Samedâniye*

³⁶ Franz Razenthal. *A History of Muslim History* (Leiden: E. J. Brill, 1968), 13-14.

³⁷ Rolf Gruner, *Philosophies of History: A Critical Essay* (Hants: Gower, 1985), 6.

³⁸ Mustansir Mir, *Dictionary of Qur'anic Terms and Concepts* (New York and London: Gerland Publishing, 1987), 204-205.

suretine çevirmesine sebeptir. İşte, şu sırr-ı imtihan ve sırr-ı teklif iledir ki, ervâh-ı âliyenin elmas gibi cevherleri, ervâh-ı, sâfilenin kömür gibi maddelerinden tasaffi eder, ayrılır.”³⁹

Sonuç olarak, Kur'an'a göre, tarihin gayesi bizleri tarihî olmayan alana, Allah'a dönüş zamanına (masîr, rüç'a) ulaştıracaktır. Masîr kavramı Kur'an'da yirmi sekiz defa zikredilmiştir ve sözlük mânâsı “ulaşma yeri”dir. Dinî anlamı ise “Allah'a dönüş” veya “Allah'a ulaşma”⁴⁰ şeklinde ifade edilmiştir. Aynı gaye, bir başka Kur'anî terim olan rüç'a ve rüçü' terimleri için de geçerlidir. “**Kuşkusuz dönüş Rabbinedir.**” (Alâk Suresi, 8)

Bu ikinci unsur, Kur'an'da dünyevî tarih sürecine isnad edilen pozitif değerlerle açıklanmış tarih mânâsının –tarihin değerinin– keşfedilmesi açısından da önemlidir. Tarih doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayıracaktır. Kur'an bu konuda şöyle buyurur: “Allah mü'minleri şu içinde bulunduğunuz durumda bırakacak değildir; sonunda çirkini güzelden ayırt edecektir...” (Âl-i İmran Suresi, 179)

Moral değerler bakımından tarihi süreci elekten geçirecek olursak, Kur'anî anlatımlarda geçmiş milletlerin ve medeniyetlerin yükseliş ve düşüşleriyle ilgili önemli ipuçlarına rastlarız. Onların gelişmesi veya gerilemesi Allah'ın kanunlarına uyup uymamalarıyla doğrudan ilişkili olmuştur. Temel olarak, zulüm (adaletsizlik, hatâ, hakların çiğnenmesi) tarihteki cezalandırmaların önemli bir sebebidir. (Bakınız; En'am Suresi, 45; A'raf Suresi, 162, 165; Enbiya Suresi, 11 vb.) Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: “**Sonunda Allah'ın ayetlerini yalan sayarak ve onları alaya alarak kötülük yapanların akıbetleri pek fena oldu.**” (Rûm Suresi, 10)

Tarihi sürecin rolü Said Nursi tarafından aşağıdaki ifadelerle yorumlanmıştır:

“Evet, Kur'an'ın hitabı, evvelâ Mütakellim-i Ezelînin rububiyet-i âmnesinin geniş makamından, hem nev-i beşer, belki kâinat namına muhâtap olan zâtın geniş makamından, hem umum nev-i beşer ve benî Âdemin bütün âsırlarda irşadlarının gayet vüs'atlı makamından, hem dünya ve âhiretin, arz ve semavatın, ezel ve ebedin ve Hâlık-ı Kâinatın rububiyetine ve bütün mahlûkatın tedbirine dair kavânin-i İlâhiyenin gayet yüksek ihatalı beyanatının makamından aldığı vüs'at ve ulviyet ve ihâta cihetiyle, o hitap öyle bir yüksek i'câzı ve şümûlü gösterir ki, ders-i Kur'an'ın, muhâtaplarından en kesretli taife olan tabaka-i avâmın basit fehimlerini okşayan zâhirî ve basit mertebesi dahi, en ulvî tabakayı da tam hissedar eder. Güya kıssadan yalnız bir hisse ve bir hikâye-i tarihiyeden bir ibret değil, belki bir küllî düsturun efradı olarak her âsırda ve her tabakaya hitap ederek taze nazil oluyor. Ve bilhassa

³⁹ RNK, C. 1, s. 239.

⁴⁰ Jacques Berque, “The Expression of Historicity in the -Koran”, Arab Civilization: Challenges and Responses: Studies in Honor of Constanine K. Zaryak içinde, Editör: George N. Atiyeh and Ibrahim M. Oweiss (Albany: State University of New York Press, 1988), 79.

الظَّالِمِينَ .. الظَّالِمِينَ

çok tekrarlarla .. *deyip tehditleri ve zulümlerinin cezası olan musibet-i semâviye ve arziyeyi şiddetle beyanı, bu asrın emsalsiz zulümlerine, kavm-i Âd ve Semûd ve Fir'avunun başlarına gelen azaplarla baktırıyor. Ve mazlum ehl-i imana, İbrahim ve Mûsâ Aleyhimesselem gibi enbiyanın necatlarıyla tesellî veriyor.*"⁴¹

Tarih örneği, tarihin bütün bunları nasıl üzerinde toplayacağına yol gösteren bir tarzıdır. Burada şu sorulabilir: Kur'an'a göre örnek nedir ve dünyevî tarih hakkında hangi ölçü takip edilecektir? Pek çok Müslüman alim, Kur'an üzerinde yaptıkları çalışmalar sonucu, devrî bir model çerçevesinde sonuca ulaşmışlardır. Bu modele göre, tarih sürekli olarak aynı minval üzerinde ve mükerrer yükseliş ve düşüşlerle dolu bir mahiyet taşır ve bu özelliğiyle insana tarihin gayesini ciddi mânâda gerçekleştirme imkânını ve fırsatını vermez. Bu etkiye, aşağıdaki Kur'an ayeti işarette bulunur:

"O günleri biz insanlar arasında döndürür dururuz. Tâ ki Allah, iman edenleri ortaya çıkarsın ve aranızdan şahidler edinsin..." (Âl-i İmran Suresi, 140)

Said Nursi de 1911 yılında telif ettiği Hutbe-i Şâmiye isimli eserinde devrî modeli şöyle ifade eder:

*"Evet, bakınız, zaman hatt-ı müstakim üzerine hareket etmiyor ki, mebde ve müntehâsı birbirinden uzaklaşsın. Belki küre-i arzın hareketi gibi bir daire içinde dönüyor. Bazan terakki içinde yaz ve bahar mevsimi gösterir. Bazan tedenni içinde kış ve fırtına mevsimini gösterir. Her kıştan sonra bir bahar, her geceden sonra bir sabah olduğu gibi, nev-i beşerin dahi bir sabahı, bir baharı olacak inşaallah. Hakikat-i İslâmiyenin güneşiyle, sulh-u umumî dairesinde hakikî medeniyeti görmeyi rahmet-i İlahiyeden bekleyebilirsiniz."*⁴²

Said Nursi'nin bu sözleri, felsefe tarihinde yer alan ve "Arketikal Örnek" şeklinde ifade edilen devrî modele benzer unsurlar taşır. Bu model, "tabiat ve ondaki ritimden hareketle ortaya çıkmıştır. Bu ritim gezegenlerin hareketleri, gece ve gündüzün ve bir yıl içindeki mevsimlerin sabit bir sırayı takip etmeleri şeklinde kendini gösterir."⁴³

Said Nursi'ye göre doğru süreci (terakkiyi) yakalama, üzerinde durulması gerekli bir noktadır. Şems Suresi 1-10. ayetleri yorumlarken şöyle der:

"Evet, hakikî terakki ise, insana verilen kalb, sır, ruh, akıl, hattâ hayal ve sair kuvvelerin hayat-ı ebediyeye yüzlerini çevirerek, herbiri kendine lâıyk hususî bir vazife-i ubudiyetle meşgul olmaktadır. Yoksa, ehl-i dalâletin terakki zannettikleri,

⁴¹ RNK, C. 1, s. 972.

⁴² RNK, C. 2, s. 1965.

⁴³ Rolf Gruner, Philosophies of History: A Critical Essay, 13.

hayat-ı dünyeviye'nin bütün inceliklerine girmek ve zevklerinin her çeşitlerini, hattâ en süflîsini tatmak için bütün letâifini ve kalb ve aklını nefis-i emmâreye mu-sahhar edip yardımcı verse, o terakki değil, sukuttur."⁴⁴

Bu özet açıklamaların ardından, Risale-i Nur'da Said Nursi'nin, tarih hakkındaki Kur'anî yaklaşımları değerlendiren diğer alimlerin arasında, ortaya koyduğu çerçeve; amaç, değer ve model açısından farklı bir konuma sahiptir. Bu meseleler, tarih hakkındaki İslamî yorumlar açısından muazzamdır.

Sonuç

Zaman üzerindeki Kur'anî yaklaşım çok farklı bir terminolojinin kullanılması şeklinde karakterize edilebilir. Bu bağlamda iki farklı zaman türünün varlığından söz edebiliriz: Metafizik ve fiziksel zaman.

Kur'an, insan açısından fiziksel veya dünyevî zamanın önemi üzerinde çok vurgu yapmıştır. Said Nursi de Risale-i Nur'da her iki zamanı müzakere etmiştir. Metafizik alanda zamanla İlahî İlim, Kudret, İrade ve Yaratıcılık arasında bağlantı kurmuştur. Fiziksel alanda ise, özellikle zamanın insan ve dünya üzerindeki etkisi ile geçmiş zamanın tekrar ele geçirilemeyeceğinden hareketle şimdiki zamanın önemi üzerinde durmuştur.

Tarih hakkındaki Kur'anî yaklaşım, özellikle insan için önemli olan olaylar açısından çok zengin bir terminolojiye sahiptir. Bu olaylar insanların dünyevî hayatları, dünyevî tarih ve eskatoloji açısından önceliğe sahip unsurlardır. Kavramsal açıdan farklı zaman türleri, farklı tarih türlerini ortaya çıkarmıştır. Metafizik tarih meta-historik (tarih ötesi) tarihle, fiziksel zaman ise dünyevî tarihle ilişkilidir. Kur'an, dünyevî tarihe, insanın imtihan edilmesi hakikati çerçevesinde bir anlam yükler. Bu imtihan, tarihin olmadığı bir alanda, Allah'a dönüşle son bulacaktır. Dünyevî tarih sürecine, iyiyle kötünün birbirinden ayırt edilmesi gibi pozitif bir anlam yüklenmiştir. Said Nursi bu konuların hepsini kendisinin herkeşçe bilinen be-lagati ve derinliğiyle çözüme ulaştırmış ve ayrıntılı olarak ele almıştır.

⁴⁴ RNK, C. 1, s. 137.